

GURUHLI PSIXOLOGIK O‘YINLAR VA JAMOADA NOSOG‘LOM MUHIT SHAKLLANISHI: OQIBATLAR VA OLDINI OLISH YO‘LLARI

Faxriddin Absoatov Zokirovich

*Surxondaryo viloyati Qumqo‘rg‘on tumanidagi
maktabgacha va maktab ta‘limi bo‘limi tasarrufidagi
7- sonli umumiy o‘rta ta‘lim maktabining psixologi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktab va o‘smirlar jamoasida ayrim guruhli psixologik o‘yinlarning noto‘g‘ri tashkil etilishi natijasida psixologik nosog‘lom muhit shakllanishi, buning o‘quvchilar, ota-onalar va pedagoglarga ko‘rsatadigan salbiy ta‘siri ilmiy-psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, bunday holatlarning oldini olish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zla: psixologik muhit, jamoa iqlimi, guruhli o‘yinlar, o‘smirlik davri, maktab psixologiyasi, ijtimoiy bosim, ota-ona mas‘uliyati, pedagogik hamkorlik, profilaktika, emotsional zo‘riqish.

KIRISH

Bugungi kunda maktab jamoalarida turli interaktiv va rolli o‘yinlar keng qo‘llanilmoqda. Ularning maqsadi – o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmasini shakllantirish, jamoaviy fikrlashni rivojlantirish, yetakchilik sifatlarini oshirishdan iborat. Biroq ayrim hollarda ushbu o‘yinlar noto‘g‘ri tashkil etilishi yoki nazoratsiz o‘tkazilishi natijasida jamoada psixologik nosog‘lom muhit yuzaga kelishi mumkin. Natijada nafaqat o‘quvchilar, balki ota-onalar va pedagoglar ham ruhiy bosim va noqulaylikni boshdan kechiradilar.

Jamoada psixologik muhit tushunchasi:

Psixologik muhit – bu jamoa a‘zolari o‘rtasidagi hissiy, axloqiy va ijtimoiy munosabatlar majmui hisoblanadi. Sog‘lom muhit o‘zaro hurmat, ishonch va qo‘llab-

quvvatlashga asoslanadi. Nosogʻlom muhit esa qoʻrquv, ishonchsizlik, kamsitish va bosim orqali namoyon boʻladi.

Ayrim guruhli oʻyinlar, xususan rollarga asoslangan bahsli oʻyinlar notoʻgʻri boshqarilganda bolalarda bir-biriga nisbatan salbiy stereotiplar shakllanishiga sabab boʻlishi mumkin.

Oʻyinlar orqali nosogʻlom muhit shakllanish mexanizmi

Shaxsga oʻtish va ayblash madaniyatining kuchayishi

Guruhbozlik va “kuchli–zaif” ajralishining paydo boʻlishi

Tortinchoq bolalarning kamsitilishi

Emotsional bosim va stressning ortishi

Oʻzaro ishonchning susayishi

Oʻsmirlik davrida shaxsiyat hali toʻliq shakllanmaganligi sababli, har qanday ijtimoiy bosim ularning ruhiyatiga kuchli taʼsir koʻrsatadi.

Oʻquvchilarga psixologik taʼsiri

Nosogʻlom jamoa muhitida oʻquvchilarda quyidagi holatlar kuzatiladi:

Oʻziga boʻlgan ishonchning pasayishi

Maktabga borishga istaksizlik

Darslarga qiziqishning kamayishi

Asabiylik va tajovuzkorlik

Ichki xavotir va qoʻrquv

Baʼzi oʻquvchilar oʻz fikrini bildirishdan qoʻrqib, passiv boʻlib qoladi. Ayrimlari esa himoya mexanizmi sifatida tajovuzkorlikni namoyon qiladi.

Ota-onalarga taʼsiri:

Farzandining ruhiy holatidagi oʻzgarishlar ota-onalarni tashvishga soladi. Bola uyga asabiy kayfiyatda kelishi, yopiq boʻlib qolishi yoki maktab haqida salbiy fikr bildirishi mumkin.

Ota-onalar:

Muammoning sababini tushunmay qiynaladilar

Oʻqituvchilar bilan kelishmovchilikka borishlari mumkin

Farzandining kelajagi uchun xavotirga tushadilar

Natijada oila ichida ham psixologik taranglik yuzaga keladi.

Pedagoglarga ta'siri

Nosog'lom muhit pedagog faoliyatiga ham salbiy ta'sir qiladi:

Dars samaradorligi pasayadi

Intizomiy muammolar ko'payadi

O'qituvchida kasbiy charchoq kuchayadi

Psixologik bosim ortadi

Pedagog ko'proq nizolarni bartaraf etish bilan shug'ullanib, asosiy ta'lim jarayoniga kamroq e'tibor qaratadi.

Guruhli psixologik o'yinlar o'z-o'zidan zararli emas. Ammo noto'g'ri boshqaruv va nazoratsizlik jamoada psixologik nosog'lom muhit shakllanishiga olib kelishi mumkin. Buning oqibatida o'quvchilar ruhiy bosimga uchraydi, ota-onalar xavotirga tushadi, pedagoglar esa kasbiy qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababli har qanday o'yin va jamoaviy faoliyat tarbiyaviy maqsadga yo'naltirilgan, psixologik jihatdan asoslangan va mas'uliyat bilan tashkil etilishi zarur. Faqat shundagina maktab jamoasida sog'lom, mehr-muhabbatga asoslangan, o'zaro hurmatli muhitni shakllantirish mumkin.

Jamoada psixologik nosog'lom muhitni shakllantiruvchi omillar haqida gap ketganda, ayniqsa bolalar va o'smirlar o'rtasida keng tarqalayotgan ayrim "o'yinlar", internet trendlar yoki guruhli faoliyatlar jiddiy e'tibor talab qiladi. Bunday o'yinlar tashqi tomondan oddiy ko'ngilochar faoliyatdek ko'rinsada, aslida ular jamoada zo'ravonlik, kamsitish, bosim o'tkazish va ruhiy beqarorlikni kuchaytirishi mumkin.

Avvalo, jamoada psixologik nosog'lom muhit qanday shakllanadi? Bu, asosan, o'zaro hurmatning pasayishi, bir-birini mensimaslik, masxara qilish, tahqirlash, guruhbozlik va agressiv xatti-harakatlar orqali yuzaga keladi. Ayrim "o'yinlar" bolalarni bir-birini sinashga, qo'rqitishga yoki kamsitishga undaydi. Natijada kuchliroq bolalar ustunlik qiladi, tortinchoq yoki ruhiy jihatdan nozik bolalar esa jabrlanuvchiga aylanadi.

Bunday vaziyatda eng katta zarar o'quvchilarning ruhiyatiga yetadi. Ular o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotadi, qo'rquv va xavotir kuchayadi, maktabga borishga istaksizlik

paydo bo‘ladi. Ayrim hollarda bola o‘zini yolg‘iz his qiladi, ichki kechinmalarini hech kim bilan bo‘lishmaydi. Bu esa uzoq muddatli psixologik muammolarga olib kelishi mumkin.

Ota-onalar ham bunday nosog‘lom muhit oqibatida aziyat chekadi. Farzandidagi xulq-atvor o‘zgarishlari, asabiylashish, uyqusizlik, darsga qiziqmaslik yoki yopiq bo‘lib qolish holatlari ota-onani tashvishga soladi. Ba‘zan ota-ona muammoning asl sababini tushunmay, bolani ayblaydi yoki jazolaydi, bu esa vaziyatni yanada og‘irlashtiradi.

Pedagoglar uchun ham bu holat jiddiy sinovdir. Sinfda intizom buzilishi, o‘quvchilar o‘rtasida nizolar ko‘payishi, dars samaradorligining pasayishi kuzatiladi. O‘qituvchi dars berishdan ko‘ra ko‘proq tartibni tiklashga vaqt sarflaydi. Bu esa ta‘lim sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Ayniqsa, internet orqali tarqaladigan xavfli “challenge”lar yoki shafqatsiz hazil ko‘rinishidagi o‘yinlar bolalarda noto‘g‘ri qadriyatlarni shakllantiradi. Ular e‘tibor qozonish uchun boshqani ranjitish yoki xavfli harakat qilishni “qahramonlik” deb qabul qilishi mumkin. Natijada jamoada sog‘lom raqobat emas, balki qo‘rqitish va ustunlik qilish muhiti paydo bo‘ladi.

Psixologik nosog‘lom muhitning oldini olish uchun, avvalo, maktab jamoasida ijobiy psixologik iqlim yaratish zarur. O‘quvchilar o‘z fikrini erkin bildiradigan, xatolari uchun masxara qilinmaydigan, bir-birini qo‘llab-quvvatlaydigan muhit shakllantirilishi kerak. Sinf rahbarlari va amaliyotchi psixologlar tomonidan muntazam profilaktik suhbatlar, treninglar va jamoaviy o‘yinlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Ota-onalar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Ular farzandi bilan ochiq muloqot qilishni o‘rganishi, bolaning kayfiyati va do‘stlari bilan munosabatiga e‘tibor berishi zarur. Farzand internetdan qanday foydalanayotgani ham nazorat va tushuntirish orqali tartibga solinishi lozim.

Pedagoglar esa har bir o‘quvchining shaxsiy xususiyatlarini inobatga olib, kamsitish va zo‘ravonlikka nisbatan mutlaqo murosasiz pozitsiyani egallashi kerak. Har qanday psixologik bosim yoki guruhli tahqirlash holatlari darhol aniqlanib, tegishli chora ko‘rilishi zarur.

“**Mafiya**” o‘yini — bu guruhda o‘ynaladigan rolli psixologik o‘yin bo‘lib, unda ishtirokchilar “tinch aholi”, “mafiyalar” va maxsus rollarga bo‘linadi. O‘yinning asosiy mazmuni – muloqot, tahlil, kuzatuv va boshqalarni ishontirish orqali “mafiyani” aniqlash

yoki yashirin qolishdan iborat.

O‘yinning ijobiy psixologik jihatlari

Agar to‘g‘ri tashkil etilsa, “Mafiya” o‘yini quyidagi ko‘nikmalarni rivojlantiradi:

Muloqot madaniyati

Mantiqiy fikrlash va tahlil qilish

Nutq ravonligi va ishonch bilan gapirish

Kuzatuvchanlik

Jamoadi ishlash ko‘nikmasi

Ayniqsa o'smirlar uchun bu o'yin ijtimoiy faollikni oshirish va o'z fikrini himoya qilishni o'rgatishi mumkin.

Salbiy oqibatlari qachon yuzaga keladi?

Agar o'yin noto'g'ri boshqarilsa yoki haddan oshsa, jamoada psixologik nosog'lom muhit shakllanishi mumkin:

Bir-birini ayblash va shaxsga o'tish

O'yin jarayonida ba'zi bolalar rolni o'yindan ajrata olmay, haqiqiy hayotda ham bir-biriga nisbatan ishonchsizlik yoki g'azab saqlab qolishi mumkin.

Guruhbozlik kuchayishi

Doimiy bir guruhning ustun kelishi boshqalarda kamsitilish hissini uyg'otadi.

Tortinchoq bolalarga bosim

O'z fikrini ochiq ayta olmaydigan bolalar o'yinda qiynaladi, masxara qilinishi mumkin. Ayrim o'quvchilar o'yinni juda jiddiy qabul qilib, asabiylashadi yoki ranjiydi.

Maktab sharoitida ehtiyot choralari:

Agar "Mafiya" o'yini maktabda o'tkazilsa:

Uni albatta psixolog yoki tajribali pedagog nazoratida tashkil qilish kerak.

O'yin oldidan qoidalar aniq tushuntiriladi: shaxsga o'tish, haqorat, masxara qat'iyman etiladi.

O'yindan keyin muhokama (refleksiya) o'tkazilib, bolalarning his-tuyg'ulari tinglanadi.

Juda tortinchoq yoki ruhiy nozik bolalarni majburlab ishtirok ettirish tavsiya etilmaydi. "Mafiya" o'yini o'zi zararli emas. U to'g'ri tashkil etilganda psixologik va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Ammo nazoratsiz yoki noto'g'ri muhitda o'tkazilsa, jamoada ishonchsizlik, nizo va ruhiy zo'riqish keltirib chiqarishi mumkin.

O'qituvchilar maktab jamoasida sog'lom ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular quyidagi yo'nalishlarda faoliyat olib borishlari lozim: Shaxsiy namuna: O'qituvchilar o'zlarining xulq-atvori, muloqot madaniyati va odob-axloqi bilan o'quvchilarga namuna bo'lishlari kerak. Adolatli munosabat: Har bir o'quvchiga adolatli va hurmat bilan munosabatda bo'lish, ularning shaxsiy xususiyatlarini

inobatga olish. Faol tinglash: O'quvchilarning fikrlarini tinglash, ularning muammolariga e'tibor berish va qo'llab-quvvatlash. Hamkorlikni rivojlantirish: Guruhiiy ishlar, loyihalar va boshqa faoliyatlar orqali o'quvchilar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish.

Maktab jamoasida sog'lom ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiya sohalarida keng o'rganilgan. O'zbekiston Respublikasida ushbu masalaga alohida e'tibor qaratilib, ta'lim muassasalarida psixologik xizmat ko'rsatish tizimi yo'lga qo'yilgan. Xususan, Toshkent Davlat Universiteti psixologiya kafedrası olimlari tomonidan 1970-80-yillarda ijtimoiy-psixologik tadqiqotlarning hayotga tatbiqi amalga oshirilgan. Shuningdek, sinfdan tashqari ishlar orqali shaxsdagi ijtimoiy faollik va ijtimoiy ongni shakllantirish muhim omil sifatida qaralgan. Biroq, maktab jamoasida sog'lom ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirish usullarining amaliyotda qo'llanilishi, diagnostik vositalarning tanlovi va samaradorligi kabi jihatlar hali ham chuqurroq o'rganishni talab etadi. Maktab jamoasida ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirishning samarali usullari aniqlanib, ularning o'quvchilarning rivojlanishiga ta'siri ilmiy asosda o'rganildi. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi ishonchli munosabatlarning ta'lim jarayoniga ta'siri tahlil qilindi. O'quvchilarning psixologik farovonligi va motivatsiyasini oshirish bo'yicha yangi yondashuvlar tavsiya etildi. Ziddiyatlarni boshqarish va hal qilish strategiyalari ishlab chiqildi. Maktab psixologik xizmatining roli va uni rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari maktab jamoasida ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirishning nazariy asoslarini kengaytirishga xizmat qiladi. Olingan natijalar ta'lim jarayonida sog'lom muhitni yaratishning muhimligi haqida ilmiy asoslangan ma'lumotlarni taqdim etadi. Bu esa o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish va o'quvchilarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish uchun zarurdir. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, uning natijalari umumta'lim maktablari, akademik litseylar va kasb-hunar maktablarida qo'llanilishi mumkin. O'qituvchilar va maktab rahbariyati uchun samarali muloqot usullarini rivojlantirish, jamoaviy hamkorlikni oshirish va ziddiyatlarni boshqarish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin. Bundan tashqari,

maktab psixologik xizmatlari tomonidan ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash maqsadida foydalanilishi mumkin.

XULOSA

Jamoda psixologik nosogʻlom muhitni shakllantiruvchi oʻyinlar va zararli guruhviy harakatlar nafaqat oʻquvchilarga, balki ota-onalar va pedagoglarga ham salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shuning uchun maktab, oila va psixolog hamkorlikda ishlashi, sogʻlom, mehrga asoslangan va hurmat ustuvor boʻlgan muhitni yaratishi muhimdir. Faqat shundagina farzandlarimiz ruhiy jihatdan sogʻlom, oʻziga ishongan va ijtimoiy faol shaxslar boʻlib voyaga yetadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Belyayev I.V. Psixologik muhit va shaxs taraqqiyoti. – Moskva: Prosveshchenie, 2009.
2. Dembo M. Educational Psychology. – Boston: Houghton Mifflin, 2007.
3. Gippenreyter Yu.B. Psixologik iqlim va taʼlim jarayoni. – Moskva: Prosveshchenie, 2012.
4. Gʻofurov A. Pedagogik psixologiya asoslari. – T.: Sharq, 2019.
5. Jalolov J. Pedagogik texnologiyalar. – T.: Oʻqituvchi, 2014.
6. Karpov A.V. Ijtimoiy psixologiya. – Moskva: Piter, 2011.
7. Kazantseva N.V. Jamoda ijtimoiy-psixologik muhit. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2013.
8. Makarenko A.S. Pedagogik asarlar toʻplami. – Moskva: Pedagogika, 2005.
9. Muxamedov N. Jamoda ijtimoiy iqlim. – T.: Yangi asr avlodi, 2016.
10. Ziyonet